

Nr 206.

Af herr **Lindhagen m. fl.**, om skrifvelse till *Kungl. Maj:t* angående aflösning ytterst genom expropriation af torparens, bolagsarrendatorers och deras vederlikars jordbruk på enskilda domäner m. m.

Genom feodalväsendet kom i de flesta Europas stater landtbe-folkningen uti det största beroende, som mångenstädes öfvergick till fullständig lifegenskap. Detta olidliga tillstånd framkallade en rörelse för att återgifva jordens brukare friheten. Denna rörelse, som gjorde sig gällande öfverallt, där feodalväsendet slagit fast rot, fann sin afslutning först i midten af 1800-talet. Brukarnes emancipation bedrefs på vissa håll med kraft, på andra mera likgiltigt och med ständiga förhinder. Medlen växlade från fullständig reduktion till en landtmännens pålagd betungande utlösningsskyldighet. Resultaten blefvo också mycket olika, allteftersom målmedvetenhet, ingripande i rätt tid och omtanke afven i det lilla gjorde sig gällande eller icke.

Början till uppkomsten af ett sådant feodalväsende har icke heller varit främmande för vårt land. Men detta stärfjades i tid genom de kända reduktionerna, riktade första gången mot katolska prästerskapets och den sista gången mot den svenska högadelns jordvälde. Dessa statshandlingar verkade, att Sverige under förenämnda rörelses höjdpunkt i det öfriga Europa stod tämligen oberördt af densamma.

Emellertid lämnades orubbade en stor del af de adliga godsens, hvilka sedan här och hvar alltmer utvidgats. Under tidernas lopp ha dessutom af företagsamma händer bildats nya storgods genom inköp och sammanslagning af små fastigheter. Stora trakter af vårt lands bästa jordbruksjord upptagas därför nu så godt som uteslutande af omfattande så kallade herrgårdar, hvilka jämte sitt eget jordbruk behärska en myckenhet småbruk på hemmansdelar och torp.

Vid sidan af dessa godsbildningar har uppstått en ännu mäktigare, af den moderna industrialismen uppbyren så att säga nyfeodalism, grundad företrädesvis i landets skogsrikedom och grundlagd först af bruksrörelsen, sedan äfven af sågverksindustrien och numera jämväl af pappersmasseindustrien och andra fabrikationer med skog som råvara, hvartill kommer sockerbetindustriens jordinköp. Just vid den tidpunkt, då sträfvandena utomlands att störta feodalväldet afdomnade, mångenstädes dock med mycket ofullkomligt resultat, tog hos oss den nya industriella feodalbildningen ett synnerligt uppsving, särskildt i följd af trävarukonjunkturernas uppblomstring på världsmarknaden. Småbondehemman föllo och falla fortfarande i mängd för skogsköpare och staten har, sorgligt att säga, på allt sätt uppmuntrat förödelsen genom att samtidigt utkasta sina skogar, hemman, torp och nybyggen till ett lättfånget byte för lystnaden.

Af dessa orsaker har för närvarande i Sverige uppkommit ett utbildadt och omfattande storgodsvälde, dels på jordbrukets dels på industriens område, under hvilka makter stora samhällsklasser af torpare, bolagsarrendatorer och lägenhetshafvare slafva för att ej tala om den alldeles hemlösa landtbefolkningen, som bor inhyses såsom det heter. Man behöfver här endast erinra om den stora mängden så kallade bolagshemman i Norrland och Dalarne samt i Värmland, Dalsland, Västmanland, Uppland, Södermanland, Närke, Småland, östra delen af Bohuslän, norra Västergötland o. s. v., och de vidsträckta herrgårdstrakterna inom mellersta och södra delarne af riket.

Om den stora af statsmakten, stödd på de ofrälse stånden, verkställda reduktionen af adelns jordagods läses nu i den officiella läroboken i historia, att denna statshandling var i sin begynnelse en oundviklig och rättvis sak och i det hela medförde stora fördelar för landet, då därigenom »egendomen blef jämnare fördelad, slut gjordes på stormansväldet och allmogen återvann sin forna själfständighet».

Vår tids ofrälse klasser ha anledning att falla i egna tankar vid denna berättelse. Skulle det ej äfven nu behöfvas, att egendomen blefve jämnare fördelad? Breder sig ej äfven nu öfver landet ett stormansvälde, den moderna feodalismen och den moderna kapitalismen, hvarpå det borde göras ett slut? Förefinnes ej äfven nu en allmoge af kufvade småbrukare och en beroende arbetareklass, som borde återvinna sin själfständighet? Och i sådan händelse, skulle icke äfven för vår tid allt detta vara en rättvis sak och medföra stora fördelar för landet?

Vi kunna dock ej vänta på de mera ingripande lösningar, som kommande tider kunna bestämma sig för.

Redan nu måste befrielseverket på ett genomgripande sätt begynna. Detta sker genom att det icke blott sättes en damm för storgodsväldets vidare framfärd, utan äfven vidtages aflösning af jorden ytterst genom expropriation (tvångsafflösning).

Särskildt bör till stöd härför oafåtligt betonas den stora bristen i nuvarande sträfvandena för småbruk, att man ej med allvar vill inlåta sig ens på att upprätthålla redan färdiga jordbruk, som årligen i mängd och säkerligen i vida större utsträckning, än de nya som skapas, icke blott stanna i växten utan gå tillbaka eller alldeles ödeläggas både till jord och byggnader på torp, bolagshemman och liknande domäner. Denna förödelse ses med jämnmood, därför att det enligt den fatalistiska privaträttsliga uppfattningen och de enskilda intressen, som ha gagn af densamma, icke går an att ingripa mot olyckan själf. Det är en privaträtt att hålla stora klasser af landets innevånare i ett jordbundet beroende af enskilde.

Den ofvan ifrågasatta aflösningen betyder själfallet ej, att staten skall efter expropriation själf öfvertaga driften af dessa jordbruk och icke heller att åtgärderna skola riktas mot alla dylika jordbruk eller ske i ett slag. Aflösningen bör äga rum i erforderliga fall och i den mån brukare finnas, som önska aflösningen och äro beredda att öfvertaga jorden. På åtskilliga ställen ha brukarna det jämförelsevis bra, och så länge det fortfar och brukare ej påfordra en aflösning, finnes ej anledning till ingripande.

Aflösningens organisation kräfver först, att statsmakten inträder såsom den ena kontrahenten och målsman för den rätts- och maktlöse jordbesittaren. Staten skall därvid tillse, att aflösningen kommer till stånd i erforderliga fall; att den vidare kommer att omfatta allt, som bör höra till jordbesittningen; att den sker på billigaste villkor, så att den ej blir ruinerande för jordbrukaren; och att den familj, som suttit på jorden, i regeln får företrädesrätt till densamma. Men för att ej äfven statsmakten här skall stå maktlös, fordras det ett yttersta maktmedel. Detta yttersta medel är expropriation. För att lagstiftningen skall skapa betryggande förhållanden för framtiden vore det önskligt, att lagen föreskrifver att äfven en enskild öfverenskommelse, som kunnat komma till stånd mellan staten och jordägaren utan rättsliga expropriationsåtgärder, skall ha samma rättsverkningar som en dylik expropriation.

Det måste särskildt betonas, att den nu ifrågasatta aflösningen ej

kan, om den skall fylla sitt ändamål, äga rum efter nu stadgade och tillämpade orimliga grunder för jordlösen. Något konstrueradt marknadsvärde får ej tjäna till ledning och någon vinst i regeln ej heller beräknas, åtminstone ej när det gäller utbrytning ur stora jordbesittningar och i all synnerhet icke, när jorden ursprungligen varit donationsjord från kronan.

Vidare måste enligt hvad erfarenheten lärt oss aflösningen förbindas med villkor af ett nytt upplåtelsesätt, som både upprätthåller ändamålet och omöjliggör, att jorden återfaller i främmande händer samt äfven tryggar brukarens rätt.

Slutligen måste åtgärder vidtagas, som betrygga brukarnas ställning, intill dess aflösningen hunnit äga rum. Detta kan nämligen taga lång tid och i vissa fall är, såsom ofvan erinrats, en aflösning kanske tills vidare obehöflig, ja icke ens önskvärd. Bland dessa åtgärder måste också ingå stadgad rätt för den, som sitter eller länge suttit å jorden att öfvertaga densamma samt en sträng uppsikt öfver, att jordägaren ej får tillfälle att förekomma aflösningen genom att dessförinnan bortdrifva brukarna och inlägga jorden med fastighetens öfriga ägor.

En lag om den ifrågasatta aflösningen skall således fastslå följande saker, nämligen:

1:o statsmaktens rätt och plikt att taga initiativ till aflösningen och att därvid såsom målsman bevaka jordbrukets intresse och jordbrukarens rätt;

2:o grunddragen för organisationen af denna statsverksamhet;

3:o nödiga och ändamålsenliga bestämmelser om det yttersta maktmedel (expropriation), som skall förläna allvar åt förhandlingarne om frivillig uppgörelse samt taga vid, när aftal ej kan komma till stånd; hufvudvillkoren för den afstådda jordens upplåtelse till enskilde (sättet för amorteringen af lösenbeloppet, företrädesrätt till upplåtelse o. d.).

Förestående förslag är icke något universalmedel, och det bör som sagdt utföras med lämpor. Men det fastslår en viktig grundsats nämligen att de ifrågavarande samhällsklassernas frigörelse från jordbundet beroende icke kommer till stånd, så länge man utgår ifrån att det är den stora jordägaren, som först och sist äger att efter sin vilja och sitt intresse bestämma om en aflösning skall ske, när den skall ske, hvad som skall afstås, hur mycket som skall betalas, i hvilken ordning betalningen skall ske och hvem som skall öfvertaga jorden. Ibland framhålles huru »praktiskt» det är att sålunda lämna allt hufvudsakligen åt slumpen. Man plägar därvid äfven ibland med de gynnsammaste exempel från någon viss trakt söka ådagalägga, att redan genomförd lagstiftning möj-

ligen kan därstädes för ögonblicket lägga ett visst band på den store jordägarens godtycke i utöfningen allenast af någon enstaka bland hans många ofvannämnda maktbefogenheter. Men under allt detta praktiska famlande blundar man för den skriande, gripande verkligheten. Man glömmer att de mäktige blott behöfva bida sin tid, man glömmer alla de vanligaste fallen, då något sådant bidande alls icke behöfver äga rum, man slätar öfver alla den enskilde jordägarens öfvergrepp då han obunden af lag skrider till egenmäktig handling och man har i synnerhet ingen enda tanke till öfvers för all uteblifven hjälp just där den kanske mest behöfves. Det är den stora plundringen och utsugningen, som döljer sig mestadels under denna praktik.

Tidigare delvis utförligare motioner i enahanda syfte ha väckts inom Andra kammaren åren 1909 (nr 111), 1910 (nr 148) och 1911 (nr 239).

Enahanda skäl, som tala för en aflösning af beroende jordbruk, tala också för enahanda frigörelse i skäligen fall af beroende lägenheter på ofri grund.

Riksdagen har redan år 1907 begärt förslag till »åtgärder särskildt med anlitande af expropriation i ändamål att vid fisklägen, stations-samhällen och andra områden på landet, där en sammanträngd befolkning bor eller kan uppstå, i enlighet med hvad i skrifvelsen närmare angifvits, på ett mera tillfredsställande sätt än hittills ordna förhållandena med afseende å redan befintlig eller för samhällets utvidgning erforderlig tomtmark». Särskildt ville man befria husägare, som endast hade viss tids tomtupplåtelse, från beroendet af jordägaren. Expropriationskommittén har i sitt förslag inskränkt sig till hvad 1907 års riksdag ifrågasatt.

Med lika stort skäl kan emellertid samma hjälp påfordras af lägenhetsägare i en myckenhet andra fall. Det klagas från alla håll i landet öfver den bekymmersamma ställning, hvori små bostadsägare befinna sig, som ej haft annan utväg än att utan betryggande villkor på jordägarens nåd slå sig ned på ett litet stycke mark samt där uppfört en bostad åt sin familj och kanske äfven odlat något därkring. Det kan icke vara riktigt, att dessa människor skola vara beröfvade allt skydd och merendels på det ena eller andra sättet utan ersättning frantagas hvad de med arbete och kostnader nedlagt på jorden.

I torpkommitténs förra året afgifna betänkande har också förordats en tvångsaflösning af lägenheter å ofri grund i vissa fall och under vissa förutsättningar. Detta förslag tillerkänner den enskilde

lägenhetsinnehafvaren expropriationsrätt och lägger äfven bördan af förrättningen uteslutande på honom. Riktigare och effektivare synes vara att det allmänna, stat eller kommun, på lägenhetsinnehafvares begäran framträder såsom hans målsman vid själfva förrättningen samt öfvertager jorden och öfverlåter den på ett sätt, som betryggar ändamålet och brukarens rätt.

För öfrigt åberopas härom i tillämpliga delar, hvad ofvan sagts om aflösning af smärre jordbruk.

En annan tvingande nödvändighet är, att staten har ett medel i sin hand, hvarigenom i erforderliga fall kan anskaffas mark till *nya jordbruk* samt till *nya lägenheter* för bostäder eller andra samhällsnyttiga ändamål. Det är nämligen så, att på många håll finnes ingen sådan jord att få, därför att jorden ligger under storgods (bolagsdomäner eller herrgårdar). På andra trakter åter, där jord hålles till salu, sker det oftast på spekulation till ockerpris.

Jord måste därför mångenstädes tvångsvis anskaffas och med hänsyn till folkets stora fattigdom förvärfvas utan någon oförtjänt vinst för jordägaren. Detta mål kan vinnas genom en förnuftig expropriation.

Norrlandskommittén föreslog expropriationsvägen för bildande af *nya jordbruk* på bolagsmark inom Norrland och Dalarne. Men det är klart, att medlet äfven i erforderliga fall är behöfligt för öfriga delar af riket.

Riksdagen förordade år 1907 expropriationsvägen för anskaffande af bostadsmark, men endast för de områden på landet, där en sammanträngd befolkning bodde eller kunde uppstå. Äfven här måste sägas, att medlet är behöfligt i många andra händelser såsom ock erfarenheten ådagalagt.

På grund af hvad sålunda anförts hemställes,

att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om förslag till lagstiftningsåtgärder i ändamål att,

1:o för jordbrukets upprätthållande och brukarnes frigörelse från beroende, i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma aflösning ytterst genom expropriation (tvångsaflösning) af torpare, bolagsarrendatorers och deras vederlikars jordbruk på enskilda domäner.

2:o i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma aflösning ytterst

genom expropriation (tvångsafflösning) af marken till lägenhetsinnehafvares besittningar på ofri enskild grund.

3:o i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma afflösning ytterst genom expropriation (tvångsafflösning) af mark från stora enskilda domäner för nya jordbruk och nya bostadslägenheter.

4:o vid jordlösen för den i föregående punkter omförmälda expropriation sådana stadganden måtte införas att någon oförtjänt vinst under inga förhållanden beredes den store jordägaren.

Stockholm den 26 januari 1912.

Carl Lindhagen.

Hj. Branting.

Herm. Lindqvist.

F. W. Thorsson.

A. J. Christiernson.

E. Palmstierna.

N. Persson.

Värner Rydén.

V. Larsson.

Nr 207.

Af herr **Lindhagen m. fl.**, om *skrifvelse till Kungl. Maj:t angående expropriation i vissa fall af torp och andra lägenheter å rekognitionshemman m. m.*

De af kronan till industrien donerade rekognitionsskogarnas sorgliga historia får man väl hoppas ej vara ett afslutadt kapitel. Sådana presenter har svenska staten icke råd till, när större delen af dess folk lefver i fattigdom. Denna fråga ingår också i den af Andra kammaren tre gånger förordade utredningen om kronans jorrdonationer till industrien, hvilken fråga petitionsvis äfven framförts till Konungen och därför remitterats till kammarkollegium för yttrande.

Det är emellertid en särskild sak i denna historia, som föga uppmärksammats, ehuru den i synnerligt hög grad förtjänar det.